

Díszes artézi kútfők az Alföldön¹

CSATH BÉLA

Az első artézi² (vagyis mélyfúrású) kutakat nem hazánkban készítették, de nincs még egy ország *Európában*, ahol gyorsabban terjedtek volna el, mint nálunk.

A 19. század második felében a tiszta, egészséges ivóvíz előteremtése volt az első és elengedhetetlen követelmény a hazai vízellátás terén, ami *Zsigmondy Vilmos* (1821 – 1888) kísérletezéseinek és makacs kitartásának eredményeként valósult meg, kijelölve e szakterület fejlődésének útját.

Zsigmondy harkányi (1868), majd a budapesti városligeti (1868-1878) sikeres kútjaival nyitotta meg a hazai artézi és hévízkutak készítésének sorozatát. Az igazi eredmény, a korszakalkotó siker csak azután született meg, amikor az artézi kútúrás tudományának és technológiájának kidolgozása az *Alföldön* talált magának gyümölcsöző teret.

A lakosság ivóvíz-ellátása a 19. században különösen az *Alföldön* nem volt kielégítő. Sok mindennel áldotta meg a természet az *Alföldet*, de üdítő, egészséges ivóvizet nem adott számára. Az ivóvíz beszerzése az alföldi sík településeken mindig nagy gondot jelentett, és évszázadokon keresztül kizárólag az határozta meg, hogy a lakóhelyek milyen távol estek a folyóktól, a kisebb tavaktól, a holtágaktól. Magától értetődött, hogy az élővizek mellett levő településeken elsősorban a felszíni víz, a többiekben pedig a gyér felszíni víz vagy az ásott kutakból kitermelt talajvíz jelentette

---

¹ A 2007. november 29-30-án, *Budapesten* és *Tatabányán* megtartott *Bányászélet – kultúra – hagyomány* című tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Az *artézi* jelző *Artois* francia grófság nevéből ered.

a vízellátás alapját. E kutak vize vagy már eredetileg is kifogásolható volt, vagy egyre inkább elszennyeződött. Még a mélyebben levő talajvizet is jobbára csak primitív ásott kutakkal tárták fel.

Az ásott kutak, melyek néhol mélyebbek voltak, csak a felső talajvizet gyűjtötték össze, ezért vizük – különösen olyan helyeken, ahol népes települések jöttek létre – a bemosódott szerves anyagoktól egészségtelen, sós, keserű vagy undorítóan édes lett. Aki ehhez hozzászokott, még jónak is találta ugyan, de miféle ital volt ez a hegyvidékek forrásainak kristálytisztá vizéhez képest! Pedig hát a jó, üdítő, egészséges víz az *Alföld* altalaj-rétegeiben is ott keringett, csakhogy elérésére mélyebb, fúróberendezésekkel készített kút, úgynevezett *artézi kút* kellett. Az egyre szaporodó népesség megfelelő minőségű ivóvízzel történő ellátása elodázhatatlanul szükségessé tette az artézi kutak létrehozását.

Zsigmondy Vilmos 1876-ban átadta vállalatát unokaöccsének, *Zsigmondy Bélának* (1848 – 1916). Az általa előkészített feladatok végrehajtása és a megrendelések teljesítése most már a 28 éves fiatalemberre várt, aki éppen abban az időben kezdte el mérnöki pályafutását, amikor a legnagyobb érdeklődés mutatkozott az artézi kutak iránt. Ezért működési területét 1880-ban az *Alföldre* helyezte át, hogy az ottani rossz vízellátást megjavítsa. Ahhoz, hogy a laza és az igen kemény kőzeteken egyaránt áthatolva több száz méter mélyre lehatoljanak a föld belsejébe, s ily módon a felszínközeli rossz vizeket a mélyből felhozott tiszta vízzel cseréljék fel, a fúrási technikának olyan szintű fejlődésére volt szükség, amelyet *Európa* már a 17-19. században elért.

A *Zsigmondy Béla* által készített alföldi kutak csaknem minden megyében az elsők és a legjobbak voltak. Az úttörő szakember érdemének számít a nagy szakértelem és a gondosság, amelynek köszönhetően kútjainak legtöbbje még száz év múlva is működött. Ráadásul a fúrási munkálatok hazánk geológiai szerkezetének megismerését is elősegítették.

Az *Alföld* népe, amely addig csak az általában szennyezett, fertőzött kutakból, vagy ritkábban a szintén egészségtelen folyóvizekből volt kénytelen ivó- és háztartási vízszükségletét fedezni, örömmel üdvözölte a korszakalkotó változást.

Az artézi kutakat különös becsben tartották. Nemcsak arra törekedtek, hogy a mindenkori technikai tudásnak megfelelően tökéletesen kiképezzék, s így vizük minőségét és használhatóságát a higiéniai követelményeknek megfelelően biztosítsák, hanem sokszor díszes kút felépítményekkel valóságos építészeti műre mekknek is kiképezték. Ezek a luxus építmények sokszor büszkeség és dicsekvés tárgyát képezték a települések között, ezért igyekeztek egymást felülmúlni az egyre díszesebb kutak állításával. A városvezetők és az előkelőségek ezzel is gazdagságukat és bőkezűségüket kívánták demonstrálni az egyszerű nép vagy más helységek lakói előtt.

A díszkútak általában a települések központjaiban épültek, ahol mindig nagy volt a forgalom. Az emberek így közvetlen kapcsolatba kerültek a kúttal, itt gyűltek össze és beszéltek meg a napi eseményeket. Főleg a cseléd lányok jártak ivóvízért, és amíg a pléh- vagy cserépkannákat megtöltötték, pletykálhattak, információkat cserélhettek. Sok esetben a kút medencéje mellett volt a „cselédpiac”, itt gyülekeztek és vártak gazdára a munkát kereső szorgolólányok, kanászok, béresek stb.

Mielőtt magukról a felépítményekről tennék említést, tisztázni kell a kutak és a felső részek egymáshoz való helyzetét.

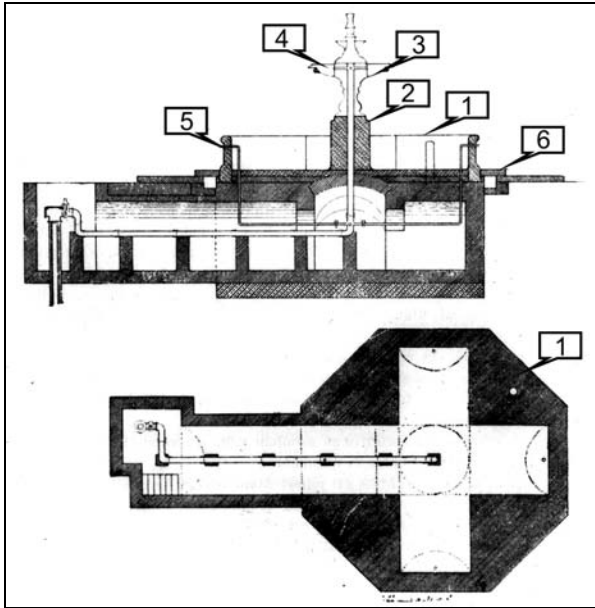
A *Zsigmondy-cég* azt a lehetőséget tartotta szem előtt, hogy a kúthoz pl. javítás vagy tisztítás miatt a kút felső részének lebontása nélkül könnyen hozzá lehessen férni, ezért a kútfej lépcsővel és záróajtóval ellátott aknában volt, amelytől 5-7 m-re épült a díszes felsőrész (1. ábra). A kútfej tulajdonképpen egy elosztórendszer, amelynek az aknában minden elágazását tolózárral kellett elzárni.

Ezeknél az artézi kutaknál – mivel kifolyó-kutak voltak – még nem vették figyelembe a vízzel való takarékoskosságot, és tisztán szépészeti szempontoktól vezérelve szökőkutak mintájára építették meg a felépítményeket.

A vezeték nélküli, gravitációsan termelő artézi kút esetében a kútfej lényegében a „vízmű” szerepét töltötte be.

A díszkút-medence (1. ábra/1) közepén emelkedett a többnyire váltakozó magasságú, négyszögletes díszes oszlop (1. ábra/2), melybe az ún. anyacsőbe beépített 4-8 leágazáson keresztül a talpnyomás kihasználásával a magasba szökő víz egy tányérszerű fel-

ső medencébe (1. ábra/4) jutott, ahonnan függöny módjára alá-hullva (1. ábra/3) a nyílt medencébe (1. ábra/1) került. Ezt a vizet itatásra, locsolásra és egyéb háztartási célokra használták fel, míg az alsó kifolyók (1. ábra/5) az ivóvizet szolgáltatták. A medence fölös vize túlfolyón át (1. ábra/6) távozott földalatti csöveken a kívánt helyre.

1. ábra

A díszoszlopok tetejére legtöbbször szobor került, amelynek megformálása valami módon kapcsolódott a kút és a víz fogalom-köréhez. Általában női alakot helyeztek az oszlopra, kezében víz-merítő pohárral vagy korsóval. A szobor témáját több helyen a görög mitológiából merítették, mely pompásan beleillett a város arculatába. Többalakos megoldás is előfordult, de találkozhatunk célszerűségi szempontból az oszlop tetejére elhelyezett lámpással is, amit nem egy esetben az artézi vízből kiváló földgáz táplált. A kutakat általában az őket díszítő szobrokról nevezték el.

A díszoszlopokon sok esetben felirat hozta az érdeklődő tudomására a kút keletkezésével, készítőjével, megrendelőjével kapcsolatos tudnivalókat.

A hazai építőanyagok közül az édesvízi és szarmatakori mészkő kínálkozott leginkább a kivitelezésre.

Első lépésként a kút közvetlen környékét a könnyű megközelíthetőség érdekében megfelelően kikövezték.

A kútfej építési ideje alatt a települések vezetősége arról is intézkedett, hogy a lakosság a helybeli újságok útján állandóan értesüljön a munkálatok állásáról.

A díszkutat csobogásukkal, szép látványukkal és pótolhatatlan funkciójukkal kellemesen hatottak a helybeliekre. Az Alföld tikkasztó nyári melegében a mélyből feltörő hús vizükkel üdítették a környező levegőt. Nem csoda, hogy a kutakat valósággal megrohanták, és hosszú sorokban kannákkal, edényekkel, lajtokkal álltak sorba a jó artézi vízért a települések lakói.

A díszes kútfelépítmények sorozatát a *Zsigmondy Béla* által készített közkút nyitotta meg *Hódmezővásárhelyen*. *Halaváts Gyula* geológus így írta le a kút felső részét (1. kép):

„A fúróluk felett homokkőből négyszögletű díszes oszlop áll, melynek felső részén, mind a négy oldalon 1880. évszám van, alsó részén, pedig négy oroszlánfjéből ömlik a víz az oszlop élei irányában fektetett négyágú, kereszt alakú medencébe, ebből pedig a felesleges mennyiség a föld alatti csatornába”. Ugyancsak *Halaváts Gyula* állapította meg: *„Hogy milyen érdemes dolgot követett el Hódmezővásárhely városa akkor, amikor 1878-ban elhatározta hazánk első nyilvános célú kútjának megfúrását... bebizonyította, hogy az Alföldön ezen az úton jó, egészséges vizet lehet teremteni, s így jó példával járt elől”.*

A piactéri (vagy más néven *Baktay-téri*) kutat 1963-ban lebontották, de úgy szerelték szét, hogy bármikor helyreállítható legyen. Erre *Harmath Péter*, a városi vízmű akkori főmérnöke jóvoltából a *Városház-téren* sor került. (2. kép.) Később a városi tanács a kút 100 éves évfordulója alkalmából az eredeti helyett nagy költséggel modern felsőrészt készíttetett. (3. kép.)

A második hódmezővásárhelyi közkutat (4. kép) e kor krónikása így mutatta be: *„A medence nyolcszögletű, 6 méter átmérőjű, s*

kalázi homokkőből készült, középen ugyancsak homokkőből faragva 1 méter alapú, s 1,3 méter magas kőoszlop van, mely a medence fölé 0,4 méternyire emelkedik, s ezen a kiemelkedő részen van a kút átellenes oldalán elhelyezett két fekete márványtábla”. Az egyikken „Ezen kutat saját költségükön szülővárosunk népének javára készítették Nagy András János és felesége Mucsi Mária; Isten áldása legyen a jóltevő adakozókon”. A másik táblán pedig a következő felírás olvasható: „Készítette Zsigmondy Béla mérnök 1883/4 évben. Mélysége 252,5 mtr, vízbősége 24 óránként 10 000 hlt”. Ezen az alapon nyugszik a Kahle és Fiai potsdami gyárosoknál rendelt, bronzozott cinköntvényből készült felső kagylómedence, ameddig a vizet felvezették, s melyből 12 oroszlánfejjel díszített lyukból ömlik ki a víz az alsó kőmedencébe. A felesleg a medencén kívülre, a Csucsi csatornába folyt, s ezen keresztül a város szélén lévő fürdőbe vezették. Lóczy Lajos szerint: „Ennél szebb és maradandóbb emlékoszlop nincs Magyarországon”. A kút legutolsó felújítására 2002-2003-ban került sor. (5. kép.)

Hasonló megoldást találunk szentesi a megyeháza előtti Kosuth-téren állt, ugyancsak Zsigmondy Béla által készített kútnál is (6. kép), ahol a legalsó kifolyást közvetlenül a nagymedencébe vezették, s két ágra elágazva szolgáltatva a vizet azok részére, akik korszóval jöttek. A középső kifolyásból az alsó nagymedencébe ömlött a víz, s innen merítettek azok, akik hordóval érkeztek. A város ékességének számító ötalakos (a Merkur-botot tartó nőszobrot négy vízöntő puttó veszi körül), többszörös felépítmény Franciaországban, a Duranne-cégnél készült ágyúöntvényből, melynek ideszállítása nagy nehézségekbe ütközött. A franciák ugyanis azt hitték, hogy Szentes Németországban van, ezért a kútoszlopot nem akarták a határon átengedni. Mikor hosszadalmas diplomáciai eljárás során mégis kiderült, hogy Szentes Magyarországon található, végül hozzájárultak az ideszállításához. A létesítmény adatait is feltüntették rajta.

A szentesi kútról a Természettudományi Közlöny egyik korabeli számában ez olvasható: „Egészségi hatását már most tapasztalja a lakosság és bizonyítja, hogy egyedül az artézi kutak útján szerezhető jó víz javítja a nagy magyar alföld elég rossz hírben álló egészségi viszonyait”.

Ezt a kutat feltehetően a *Kossuth tér* rendezésével összefüggésben 1934-ben elbontották, majd a *Luther tér* központjában került felállításra *Máté István* szobrászművész alkotásaként, az eredeti szobor felhasználásával. (7. kép.)

Ugyanilyen megoldású az 1887-ben ugyancsak *Zsigmondy Béla* által készített szegedi *Tisza Lajos körúti* artézi kút felső részének kiképzése is, ahol a díszes felépítményből ömlött ki a víz. (8. kép.) A dunaalmási mészkőből faragott nyolcszögletű medencéjénél négy helyen kettős kiömlő volt, felette emelkedett ki díszes talpon – melynek négy oldalán delfinek öntötték a vizet – a felső kagyló, felette pedig amorettek³ között állott a párizsi *Duranne cég* kútfiguráinak egyike, egy kannát tartó kecses nőalak, lábainál három puttó-figurával. A felépítmény az utca kövezetétől 4.5 m magasra emelkedett.

A kút-felsőrész 1927 után több helyen is felállításra került, majd 1985-ben a *Szegedi Városgondnokság* helyreállította az öntöttvas-szobrot és a tartóoszlopot. 1988-ban a kútkáva hiányzó tagjainak pótlása után az újszegedi liget egyik terén állították fel, és a vízhálózatba történt bekötése után ez a kút is újjászületett. (9. kép.)

1891-ben készült el szintén *Zsigmondy Béla* által a 291 m mély szarvasi kút a római katolikus templom közelében fekvő *Kossuth téren*. Ettől kissé távolabbra került a mészkőből faragott nyolcszögletű medence, négy oldalára erősített kifolyóval. A kút 2.2 m magas mészkő oszlopára a medence díszéül *Ceres* (a földművelés, aratás és a termékenység istennője) életnagyságot meghaladó szoboralakját választották. (A bronzszobrot *Zsigmondy* hozatta *Potsdamból*.) Az oszlop egyik oldalára a következő felirat került: „Ezen kutat készítette Szarvas városa *Zsigmondy Béla* által 1891-ben. Mélysége 290,75 méter, kiömlő vízmennyisége felszín felett 0,5 m magasságban 24 óránként 351 558 liter”. A kút medencéje körül volt a cselédpiac is. (10. kép.) Az 1930-as években a szobor körüli medence eltűnt, majd a városrendezés során a szobor a *Risz-*

---

³ Amorett: szárnyas gyermekalak a képzőművészetben; a gyermek Ámor. (A szerkesztő.)

kutató Intézet (*Öntözési Kutató Intézet*) parkjába került 1968-ban. Végül 2001. május 1-én *Szarvas* önkormányzata a város központjában állíttatta fel a *Városszépítő Egyesület* és a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma* közreműködésével. Az impozáns kút travertin mészkőből épült meg az eredeti *Ceres-szobor* felhelyezésével. (11. kép.)

Hébé, az ifjúság istennőjének szobra díszítette *Nagyszalontán* a *Zsigmondy Béla* által a *Toldi Miklós téren* készült artézi kutat (12. kép), melynek áldásos hatását nem lehetett eléggé értékelni. A kút-szobor jelenleg a város egyik parkjában díszítő jelleget tölt be. (13. kép)

A *Mezőtúron*, a városháza melletti téren 1889-1890-ben épített artézi kutat – a kivitelező ki más lehetne, mint *Zsigmondy* – faragott kőből készült nyolcszögletű medence s közepén ékes talpazaton álló *Flóra* (a virágok istennője) szobor díszítette. (14. kép) A megye egyik legszebb kút-felsőrésze 1962-ig maradt eredeti helyén, hosszú évtizedekig ellátva feladatát, majd a tér átépítése miatt átszállították a *Szabadság térre* – feltehetően köztéri szobornak szánták –, de 1975-ben már itt is útban volt a *Dózsa-szobor* felállításakor. Ezért áthelyezték a *Puskin út* és a *Köztársaság utca* által bezárt térre. (15. kép)

Békéscsabán, a *Kossuth téren* ugyancsak *Zsigmondy* által létesített kút mellé *kalázi édesvízi mészkőből* kútmedence került, melynek közepébe aléptítményre embermagasságú, lenge öltözetű *Halászlány-szobor* nyert elhelyezést. (16. kép.) A karcsú, szép leányalak az öntöttvas kútfő nyolc kifolyócsövén kibuggyanó tiszta, iható vizet jelképezte. Az idők folyamán tönkrement kút helyett 2002-ben a *Kossuth téren* felállításra került a *Halászlányt* ábrázoló kút. (17. kép)

Ugyancsak *Békéscsabán*, a gyalogsági laktanya melletti téren kijelölt helyen ismét *Zsigmondy Béla* készített egy artézi kutat, aki a fúrás mellett a felső rész megépítését is vállalta. A kalázi édesvízi mészkőből faragott hatoldalú kútmedence közepén emelkedett ki a *Zsigmondy* választotta kút feléptítmény. Ennek alsó része horganyöntésű *Duranne-tál* volt, míg e fölé szimbolikus ábrázolás-ként ismert, *Párizsból* hozatott, másfél méter nagyságú *Viktória* (szárnyas nőalakot ábrázoló) szobor került. (18. kép) A polgárok a

szép szoborban angyalt véltek látni, így kerülhetett a köztudatba az *Angyalos kút* elnevezés. A vízhozam csökkenésével a kút termelése is megszűnt, a felső részt díszítő szobor pedig eltűnt. Mivel az utána való kutatás sikertelen volt, 2001-ben a *Békéscsabai Közterületért Alapítvány* felvállalta az *Angyalos kút* újjáépítését, ami *Mészáros Attila* munkája nyomán a *Petőfi ligetben* valósult meg. (19. kép.)

Jászberényben a *Pintér Mihály* alpolgármester hagyatékából *Ferenczy János* által a *Jászok keresztjénél* lefűrt első artézi kút kömedencéjének közepére *Trozonyi Géza* műépítész révén 1,5 méter, bronzból készült, fején korsót tartó nőalak került. A lakosság *Szűzlány kútjának* nevezte. (20. kép) A szobornak a városi területrendezés során nyoma veszett. A *Városvédő és Szépítő Egyesület* munkálkodásának eredményeként 1995-ben „feltámadt”, új életre kelt a kút életnagyságú, korsós leányszobra (*Zilahy Zoltán* szobrászművész munkája), melyet a város főterén állítottak fel, és természetesen a *Korsós lány kútja* nevet kapta. (21. kép.)

Makón az 1893-ban *Soós Károly* készítette kút fölé a *Glück Lajos* által mészkőből faragott nyolcszögletű medence közepére egy halat tartó női vasszobor került, melyet *Aradon* öntöttek. A víz elapadása után a medencét lebontották, és vele együtt a kút is feledésbe merült. 1894-ben *Soós Károly* testvéröccse, *Soós Sámuel* újabb kutakat készített, ezek közül az egyikén szintén volt díszes felépítmény, egy klasszicista stílusú, kannát tartó nőt ábrázoló vasszobor. (22. kép.) A szobrot tartó rész állandó kifolyókkal rendelkezett, a rajta levő felirat hirdette: „*Készítette Makó város közönsége az 1893-ik évben. A kút 120 mm belvilágú csövön 24 óránként 2000 hektóliter vizet szolgáltat.*” Sajnos ugyanaz lett a sorsa, mint az imént említett társáé. A százéves jubileuma alkalmából egy elismerésre méltó gondolat eredményeként a korsós nőalak eredeti fényképéről készített szobormásolat jelenleg a *Csanád vezér téren* áll a medence fölött, az artézi kút emlékét idézve. (23. kép.)

Végül követendő példaként három gondosan megővött és felújított kutat fényképeken mutatok be: *Jászdózsa*, köztéri kút (24. kép), *Hódmezővásárhely*, *Császtay-kút* (25. kép), *Hódmezővásárhely*, *Rossier-kút*. (26. kép.)

Tanulmányomban csupán azokról a magukra hagyott, haldokló alföldi díszkutakról igyekeztem számot adni, amelyek az utóbbi időkben felújítás, helyreállítás vagy rekonstrukció révén újjászülettek, emléket állítva egyúttal azoknak, akik az elmúlt közel másfél évszázad alatt sokat tettek az alföldi települések egészséges ivóvízzel történő ellátásáért. Most már az a feladatunk, hogy megővjük ezeket a jövő nemzedékek számára is.

I r o d a l o m

- BARABÁS I.: *Fejezetek az artézi kútúrás XIX. századi történetéből*. I-II-III. Szolnok, 1992, 1993, 1995.
- BARABÁS I.: Életet jelentő víz. Szolnok megye városainak első artézi kútjai. = *Jászkunság*, 1989. 3. sz. 35-54. old.
- CSATH B.: *A Zsigmondyak szerepe a magyar vízkutatás és fúrás történetében*. Bp. 1983. (Vízügyi Történeti Füzetek 12.)
- CSATH B.: Zsigmondy Béla élete (1848-1916). Kézirat.
- CSATH B.: Nevezetesebb artézi kútjainkat díszítő szobrok a századfordulóig. = *BKL - Kőolaj és Földgáz*, 23. (123.) évf. 1990. 10. sz. 315-31. old.
- CSATH B.: „Enyhítsen élő forrása...” Az első artézi díszkutak. = *Magyar Vízgazdálkodás*, 1980. 11-12. sz. 28-29. old.
- CSATH B.: Az artézi kutak felépítményeiről a XIX. sz. végéig. = *Értékmentő*, 2001. 5-6. sz. 8-10. old.
- SCHMIDT ELÉGIUS R.: Az artézi kút alépítményéről és az artézi díszkutakról. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1940. ápr. 15.
- (RUSTICUS): Artézi kutak. = *Vízügyi és Hajózási Közlöny*, 6. évf. 196. július 26. 30. p.

Képek

1. kép.

2. kép.

3. kép.

4. kép.

5. kép.

6. kép.

7. kép.

8. kép.

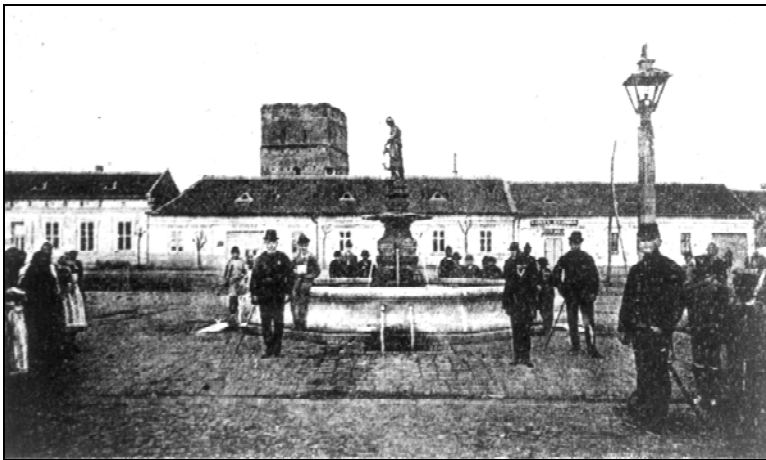
9. kép.

10. kép.

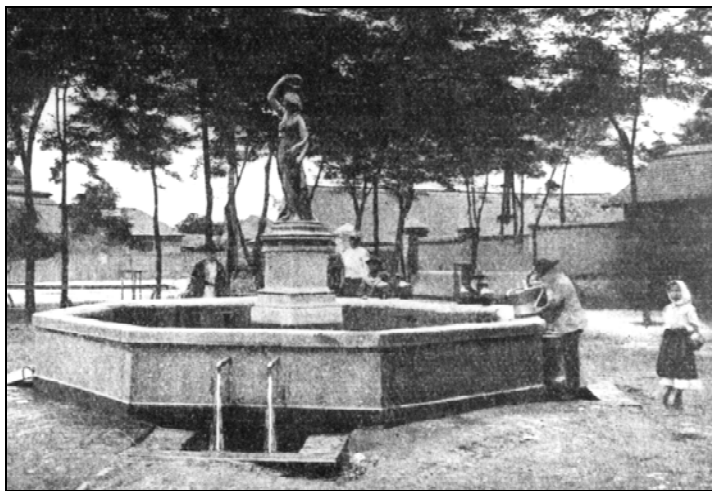
11. kép.

12. kép.

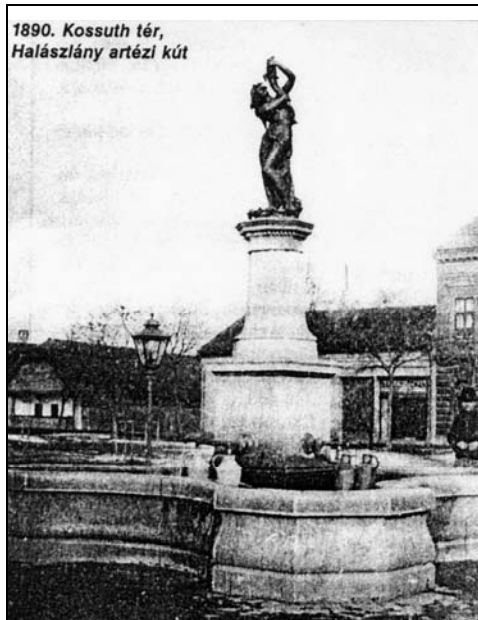
13. kép.

14. kép.

15. kép.

16. kép.

17. kép.

18. kép.

19. kép.

20. kép.

21. kép.

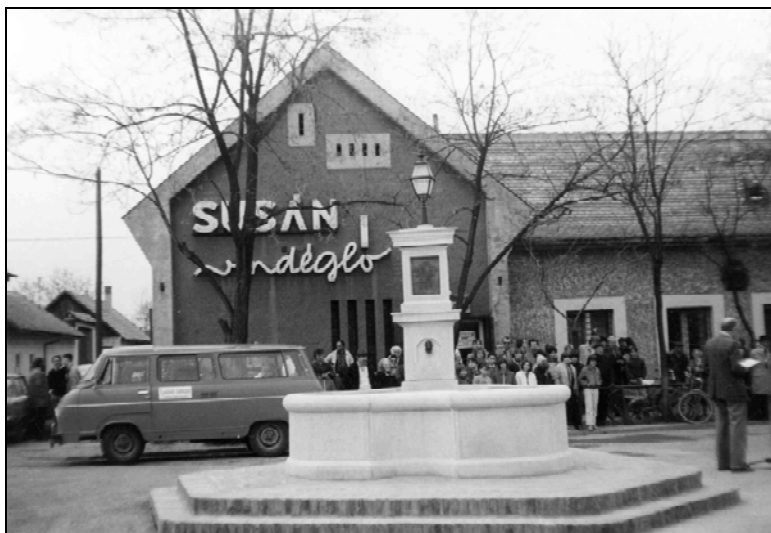
22. kép.

23. kép.

24. kép.

25. kép.

26. kép.